

Adil QURBANOV
*AMEA Fəlsəfə İnstitutu "İnformasiya
cəmiyyətinin fəlsəfi problemləri" şöbəsinin
elmi işçisi, f.ü.f.d.*

İNFORMASIYA-KOMMUNİKASIYA TEKNOLOGİYALARININ YARATDIĞI YENİ BİRGƏYAŞAYIŞ TƏRZİ

İnsan cəmiyyətinin inkişafı müasir mərhələdə texnika və müxtəlif texnologiyalardan istifadə etmədən mövcud ola bilməz. Onların inkişafının əsasları elmi-texniki yaradıcılıqdır. Elmi və texniki yaradıcılıq mühitinin geniş yayılmış şərtlərindən biri ondan ibarətdir ki, burada texnoloji həllərin optimallaşdırılmasında təbiət elmlərinin nailiyyətlərinin tətbiqi zərurət olaraq özünü göstərir.

Müasir cəmiyyətin inkişafı da elm və texnikanın inkişaf etdirilməsi, texnoloji yeniliksiz təsəvvür edilə bilməz. Belə ki, elm və texnologiyanın sosial sferaya transformasiyasının sürətli artımı dünyagörüşü, sosial-etik və digər problemlərin kompleks spektrini gerçəkləşdirir. Dünya sürətlə dəyişir və insanlar əsrlərlə yaşadıkları həyat tərzini qısa müddət ərzində dəyişmək məcburiyyətində qalırlar. Dəyişikliklər təkcə məişət sahəsi ilə məhdudlaşmır, onlar insanların milli mənlilərini də əhatə edir.

Bəli, elm iqtisadiyyatın mühüm hərəkətverici və sivilizasiyanın inkişafında həlledici amilə çevrilir. Struktur dəyişiklikləri ilə izah edilən yeni (inkişafdan sonrakı) inkişaf növünün əlamətləri yaranır və istehsal qüvvələrində davamlı olaraq baş verən dəyişikliklər, istehsalın kəmiyyət göstəricilərinin (müəssisələrin texniki təchizat səviyyəsi və işçilərin sayı) keyfiyyət göstəriciləri ilə sıxışdırılması baş verir.¹

¹ Дэниел Белл. Грядущее постиндустриальное общество. Образец социального прогнозирования. Перевод с английского под ред. Иноземцева В.Л. М., 2001, с.57, 578 с.

XX əsrin ortalarından bəşəriyyətin postsənaye cəmiyyəti dövründən informasiya cəmiyyəti dövrünə keçidi baş verdi. Yeni informasiya texnologiyaları sürətlə inkişaf etməyə başladı. Bu gün hər bir insanı birbaşa və ya dolayısı ilə informasiya texnologiyalarından istifadə etmədən təsəvvür etmək mümkün deyil. Kompüterlər və elektron alətlər həyatımızın bütün sahələrinə əsaslı şəkildə təsir edərək ötən əsrin həyat tərzini dəyişdirmişdir. Kompüterlərdən tibb, iqtisadiyyat, kənd təsərrüfatı, elmi tədqiqat, sənaye, proqnozlaşdırma və s. sahələrdə də istifadə olunur. Savadlılıq kompüter üzrə iş tapmaq və müvəffəqiyyətli bir karyera qurmaq üçün ən vacib şərtidir. Təqdim olunan məqalədə müasir cəmiyyətdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının mühüm yer tutması, onların uzun müddətdir həyatımızın ayrılmaz hissəsi olması qeyd olunur.

Aparılmış tədqiqatlara əsasən texnologiyanın inkişafı aşağıdakı üç əsas mərhələyə bölünür:

1. Əl əməyi alətləri (alətlər) - bu mərhələdə texnoloji prosesdə insan və texnikanın birləşməsi belə şəkildə xarakterizə olunur ki, burada insan texnoloji prosesin yaradıcısıdır, alətlər isə onun fəaliyyətinin sürətləndirilməsi və mükəmməlləşdirilməsi üçündür. Əmək eyni zamanda əl əməyi xarakteri daşıyır.

2. Maşınlar (mexanizasiya səviyyəsində) mərhələsi - texnoloji prosesin əsasını maşın təşkil edir və insan onu yalnız əmək qabiliyyəti ilə tamamlayır, onun texnoloji elementi olur. Əmək eyni zamanda mexanikləşdirilir.

3. Avtomatika (avtomatlaşdırma səviyyəsində olan maşınlar) mərhələsi - insan və texnikanın əlaqəsinin sərbəst növü. İnsan texnoloji zəncirdə birbaşa əlaqəli olmaqdan imtina edir, öz bacarıqlarının yaradıcı istifadəsi üçün şərait yaradır.¹

Müasir texnologiya elementlərin bir-birinə bağlı olduğu kompleks bir sistemdir. Beləliklə, biz bunu belə fərqləndirə bilərik: informasiya texnologiyaları (məsafədən asılı olmayaraq məlu-

¹ https://studref.com/338356/filosofiya/tehnika_rol_istorii_tsivilizatsii_fenomen_informatsionnogo_obschestva

matın alınması, saxlanması, emalı, ötürülməsi); maşınlar (texnologiyaların istehsal kompleksləri); xətlər sistemi (su, qaz, neft boru xətləri, elektrik xətləri); nəqliyyat; öyrənmə prosesinin texnikası; tibbi texnologiya; hərbi texnika və texnologiya; məişət; elmi. Texniki alt sistemlərin hər biri insanın iştirakını tələb edir. Çağdaş dövrümüzdə yaradılan vahid informasiya sistemi kütləvi şüura və insanların dünyagörüşünə təsir göstərir.

Müasir cəmiyyətin inkişafında texnologiyanın yerinin və rolunun qiymətləndirilməsi birmənalı deyil, texnisist, anti-texniki və daha mürəkkəb mövqelər vardır, günümüzdə insanların anti-texniki baxışları və əhvalları artmaqdadır. Hələ XX əsrin 30-cu illərində O. Şpenqler “İnsan və texnika” kitabında qeyd edirdi ki, insan dünyanın ağası, özü isə maşının quludur. Onun fikrincə, texnika bizim hamımızı cəzb edir, bizim istəklərimizdən əlavə, sürətli inkişafında öz ritminə tabe olur. Bu böyük yarışda özünü hökmdar hesab edən bir insan özünü ölümə sürükləyir. XXI əsrin əvvəlində texnoloji sivilizasiyanın ümumi böhranı şəraitində, texnikanın və texnologiyanın genişlənməsinin həyatın, demək olar ki, bütün sahələrində yayılması, eləcə də kompüter-informasiya inqilabının baş verməsi texnikanın, texnologiyanın, texniki elmlərin fəlsəfi, dünyagörüşü, dəyər, sosiomədəni problemlərini son dərəcə aktuallaşdırır. Dünya ictimaiyyətinin taleyi və gələcəyi onların “qərarından” asılıdır.

Müasirliyin oriyentirləri dəyişmişdir, “ikinci dalğa” sənaye müəssisələrinin yerini “üçüncü dalğa” müəssisələri tutmağa başlamışdır. Sənaye sahəsi daha mobil olmuş, işlək əhalinin böyük bir hissəsinin xidmət sahəsinə transfer olunması prosesi genişlənməmişdir. Postindustrial layihə adlandırılan informasiya cəmiyyəti informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsindəki nailiyyətlərə əsaslanaraq keyfiyyətə yeni birgəyaşayış tərzini formalaşdırmaqdadır. Bu proses insan həyatının bütün sferalarında köklü dəyişikliklərə gətirib çıxarır. Sosial fəlsəfə bugün əsas etibarlı ilə bu transformasiyaların təsirlərinin xarakterini və mümkün neqativ nəticələrini öyrənməklə məşğuldur.

Cəmiyyətin informasiyalaşması anlayış etibarı ilə informasiya cəmiyyətinin quruculuğunun səviyyəsini göstərməyə xidmət edir. Əgər əvvəlki sənaye cəmiyyəti layihəsində əsas məsələ cəmiyyətin siyasi, iqtisadi və mədəni infrastrukturlarının industrial inkişafın tələblərinə uyğunlaşdırmaqdan ibarət idisə, indi ölkəsini dünyanın qabaqcıl, inkişaf etmiş və təbii ki, həyat səviyyəsinə görə inkişaf etmiş ölkəyə çevirmək istəyən xalqlar cəmiyyətin informasiyalaşma səviyyəsinə ciddi fikir verməli olurlar. Bir zamanlar gənc sovet dövlətini quranların ölkənin elektrikləşməsinə və iri sənaye müəssisələrinin tikintisinə verdikləri önəmin bir neçə onilliyə özünü necə doğrultması təcrübəsi yada düşür.

İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması yollarını təhlil edərkən bir çox müəlliflər o fikrə gəlirlər ki, "informasiya cəmiyyətinə keçidin nəticələri illərcə bundan əvvəl, yəni ilk dəfə onun haqqında bəşəriyyətin daha yüksək inkişaf pilləsi kimi danışıldığı zamanlarda, göründüyü kimi heç də birmənalı deyildir".¹ Lakin informasiya cəmiyyətinə aparan yolların nə qədər çətin və dolanbac olmasına baxmayaraq solum, bəşər fikrinin və texnikasının əvvəlki nailiyyətlərinə arxalanaraq yeni cəmiyyətə doğru təkamül edir.

Haqqında aşağıda danışacağımız sənaye cəmiyyətindən prinsipial fərqlərin olmasına baxmayaraq ictimai tərəqqinin bu fazaları arasında sıx daxili əlaqə mövcuddur. A.Turenin qeyd etdiyi kimi: "Bəzilərinin düşündüyü kimi sənaye cəmiyyəti ilə ondan sonra gələn cəmiyyət arasında kəskin uçurum mövcud deyildir".²

Sənaye cəmiyyəti kütləvi istehsal üzərində qurulmuşdur və bu kütləvilik təkcə istehsalat prosesində deyil, cəmiyyət həyatının digər sahələrinə də öz damğasını vurmuşdur. İnformasiya cəmiyyətində kütləvilik tendensiyası qalır. Lakin bu dəfə istehlak olunan məhsullar əksər hallarda maddi deyil, bu və ya digər dərəcədə in-

¹ Мелюхин И.С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. М.: Изд-во МГУ, 1999, 208 с., с.48.

² Турен А. От обмена к коммуникации: рождение программируемого общества. // Новая технократическая волна на Западе. Под ред. Гуревича П.С. М., 1986, с.143.

formasiya xarakteri daşıyır. Bu informativ kütləvi istehsal informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının üzərində qurulmuşdur. Bu səbəbdən də, tədqiqatımızın əvvəlində cəmiyyətin informasiyalaşdırılması və informasiya texnikası və texnologiyasının təkamülünü izləməyə və bu barədə ümumi qəbul edilmiş təsəvvürləri nəzərdən keçirməyə çalışacağıq. Xatırladaq ki, informasiyalaşma zərurəti, ilk növbədə, texniki zərurət kimi dərk olunmağa başlandı. Beləliklə, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması nədir? Bu gün insanların, kollektivlərin və təşkilatların işinin effektivliyi daha çox onların məlumatlılığı və əldə olunan məlumatın effektiv istifadəsinə əsaslanır. İndi hər hansı bir layihəni başlamazdan əvvəl informasiya yığımı, onun emalı və mənalandırılması ilə bağlı böyük həcmdə işlərin görülməsi nəzərdə tutulur. İstənilən sahədə ən optimal həllin tapılması böyük həcmdə informasiyanın işlənməsini tələb edir ki, bu da xüsusi texniki vasitələrsiz mümkün deyildir.

Məlumatların həcmnin artması XX əsrin ortalarına yaxın xüsusilə nəzərə çarpmağa başladı. İnsanın üzərinə dalğa-dalğa gələn informasiya seli bu və ya digər informasiyanı adekvat qavramağa mane olmağa başladı. Hər gün yenilənən informasiya axınında yeni istiqamət götürmək çətinləşdi. Elə bir vəziyyət yarandı ki, əvvəllər görülmüş hər hansı bir işi axtarıb tapmaq əvəzinə onu yenidən yaratmaq daha asan başa gəlirdi. Bu özünü xüsusilə elmi tədqiqatlarda göstərməyə başladı.

Böyük informasiya axınlarının yaranması nə ilə şərtlənirdi:

- elmi tədqiqatların məhsulları olaraq yaranan çoxlu sayda sənəd, hesabat, dissertasiya, məruzə və s. məlumatların dövriyyəyə daxil olması ilə;
- insan fəaliyyətinin ən müxtəlif sahələrini əsk etdirən dövrü nəşrlərin sayının hədsiz artması ilə;
- adətən, maqnit lentlərinə yazılan və bu səbəbdən də kommunikasiya sisteminin fəaliyyət sferasına daxil ola bilməyən müxtəlif (meteoroloji, geofizik, tibbi, iqtisadi və s.) verilənlər bazalarının yaranması ilə.

Məlum olduğu kimi, bəşər sivilizasiyasının inkişaf tarixində

bir neçə informasiya inqilabı baş vermişdir. Onların hər birində informasiya emalı sahəsində yaranan dəyişikliklər sonradan ictimai münasibətlər sferasındakı əsaslı dəyişikliklərin meydana gəlməsini şərtləndirmişdir. Məhz bu dəyişikliklər silsiləsi son nəticədə bəşəriyyətin bugünkü simasını formalaşdırmışdır.

Birinci inqilab yazının kəşfi ilə (e.ə. IV min.) bağlı idi. Bu hadisə bəşər həyatında nəhəng keyfiyyət və kəmiyyət sıçrayışına səbəb oldu. Biliyin nəsildən nəsilə ötürülməsi mümkün oldu. Mədəniyyət yeni və güclü varislik imkanı qazandığından sürətlə inkişaf etməyə başladı.

İkinci inqilab (XVI əsrin ortaları) kitab çapının kəşfi ilə şərtləndi və nəticədə fəaliyyətin təşkilində, mədəniyyətdə baş verən dəyişikliklər sənaye cəmiyyətinin yaranması ilə yekunlaşdı.

Üçüncü inqilab (XIX əsrin sonu) elektrikin kəşfi ilə başladı. Məhz elektrik hadisələrinin idarə olunması informasiyanı uzun məsafələrə ötürməyə və toplamağa imkan verən teleqrafın, telefonun, radionun ixtiralarına yol açdı.

Dördüncü (XX əsrin 70-ci illəri) inqilab mikroprosessor texnikasının və fərdi kompüterlərin kəşfi ilə bağlıdır. Mikroprosessor və inteqral sxemlər üzərində kompüterlər, kompüter şəbəkələri, verilənlərin ötürülmə sistemləri (informasiya kommunikasiyaları) formalaşdı.

Bu mərhələ üç fundamental innovasiya ilə səciyyələnir:

- informasiyanın çevrilməsinin mexaniki və elektriki vasitələrindən elektron vasitələrinə keçidi ilə;
- bütün maşın, mexanizm və qurğuların miniatürləşməsi ilə;
- proqram vasitəsi ilə idarə olunan qurğu və texnologiyaların layihələndirilməsi ilə.

Mərhələnin texniki inkişaf dinamikası barədə daha aydın təsəvvürün yaranması üçün elektron hesablama maşınlarının (EHM) nəsillərinin dəyişməsinə də göstərmək olar.

Sonuncu informasiya inqilabı ön plana yeni biliklərin istehsalı üçün texniki vasitə, metod və texnologiyaların yaradılmasını şərtləndirən yeni bir sahəni – informasiya sənayesini çıxarır. İnformasi-

ya sənayesinin isə başlıca tərkib hissələrini bütün növ informasiya texnologiyaları və xüsusi ilə də telekommunikasiya təşkil edir. Bu sahənin inkişafı isə təbii ki, kompüter texnikası və rabitə vasitələri sahəsində əldə olunan nailiyyətlər sayəsində mümkün olur. Məlumat üçün qeyd edək ki, informasiya texnologiyaları dedikdə, elə texnoloji proses nəzərdə tutulur ki, burada obyekt, proses və ya hadisə barədə yeni biliklərin alınması üçün informasiya yığımı, emalı və ötürülməsi üçün xüsusi metod və vasitələr kompleksi tətbiq olunur. Telekommunikasiyalar isə verilənlərin kompüter şəbəkələri və müasir texniki rabitə vasitələri ilə məsafədən ötürülməsi deməkdir.

Mütəxəssislərin fikrincə, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması insanların etibarlı məlumat mənbələrinə əlyətərliyini təmin edərək, onları bir çox yorucu işlərdən azad edəcək, istehsalat və sosial sahədə informasiyanın emalının avtomatlaşdırılma səviyyəsini xeyli yüksəldəcəkdir. İnformasiyalaşmış cəmiyyətin hərəkətverici qüvvəsini isə maddi məhsulların deyil, informasiyanın, biliyin istehsalı təşkil edəcəkdir. Maddi məhsullar da öz növbəsində daha informasiya tutumlu olacaqdır, yəni innovativ ideyalardan, dizayndan və marketinq təhlillərindən daha çox asılı olacaqdır.

İnformasiya cəmiyyətində təkcə istehsalat deyil, bütün həyat tərzini, dəyərlər sistemi də dəyişikliyə uğrayır. Əmtəə istehsalı və istehlakında maraqlı olan sənaye cəmiyyəti ilə müqayisədə informasiya cəmiyyətində daha çox intellekt, bilik istehsalı və istehlak olunur ki, bu da əqli əməyin çəkisinin artması deməkdir. Buradan postsənaye cəmiyyətinin nə üçün insanın yaradıcılıq qabiliyyətinin (indi ingiliscədən götürülmüş kreativlik sözü daha geniş istifadə olunur) istismarına yönəlik olduğunu da anlamaq olur.

İnformasiya cəmiyyətinin maddi-texnoloji bazasını isə təbii ki, kompüter texnikası və kompüter şəbəkələri, informasiya texnologiyaları, telekommunikasiya vasitələri əsasında qurulmuş müxtəlif növ sistemlər təşkil edir.

İnformasiya cəmiyyəti elə cəmiyyətdir ki, burada işləyən əhalinin çox hissəsi informasiyanın və onun ali forması olan biliyin istehsalı, emalı və realizə olunması sahəsində məşğulluq tapır.

İnkişaf etmiş ölkələrin real təcrübəsində artıq informasiya cəmiyyəti nəzəriyyəçilərinin (Toffler, Bell, Maxlup və b.) təsvir etdikləri mənzərə görünməkdədir. Proqnozlaşdırılır ki, bütün dünyaya məkanı vahid kompüterləşdirilmiş icmaya çevriləcəkdir. İnsanlar elektron mənzil və koteclərdə yaşayacaqdır. Hər bir mənzil müxtəlif elektron və kompüterləşdirilmiş qurğularla təchiz ediləcəkdir. İnsanların başlıca fəaliyyəti isə informasiyanın emalı üzərində cəmlənəcəkdir (maddi istehsalat və enerji istehsalı maşınların üzərinə düşəcək). Və inkişaf etmiş ölkələrdə məşğulluq sahəsində baş verən dəyişikliklər bu tendensiyanın artıq gerçəklik olduğunu göstərir.

Bildiyimiz kimi, dünyada cəmiyyətin informasiyalaşması məsələləri ilə məşğul olan və bir-birindən fərqli yanaşmalar sərgiləyən bir xeyli müstəqil tədqiqat məktəbləri mövcuddur. Bu məktəblərin hamısı sosial sahədə yaranan ciddi dəyişikliklərə diqqət yetirirlər. Əksər müəlliflər razılaşırlar ki, cəmiyyətlər getdikcə daha çox informasiyalaşırlar. Lakin prosesin sosial həyatın daha çox hansı aspektini əhatə etməsi məsələsinə dair mövqelər fərqlidir.

Adətən bir-birindən fərqlənən üç yanaşmadan danışılır. Birincini iqtisadi yanaşma adlandırmaq olar. Bu yanaşma çərçivəsində cəmiyyətin informasiyalaşması meyarı kimi iqtisadi sistemdə informasiya sektorunun çəkisi götürülür. Bu yanaşmanın tərəfdarları o cəmiyyəti informasiya cəmiyyəti hesab edirlər ki, orada ümumi məhsulun artımı əsas etibarını ilə bilik istehsalı ilə təmin olunur. Bu tendensiyanın görünən tərəfi ondan ibarətdir ki, cəmiyyətdə işləyən əhalinin daha çox hissəsi maddi obyektlərin emalı ilə deyil, informasiyanın emalı ilə məşğuldur.

Bu ənənə Amerika Birləşmiş Ştatlarından gəlir. 1962-ci ildə müharibədən sonrakı ABŞ-ın ictimai fikrinin formalaşmasında önəmli rol oynamış Avstriya əsilli iqtisadçı F.Maxlup "The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton"¹ ("Birləşmiş Ştatlarda biliyin istehsalı və yayılması") adlı

¹ Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, NJ, 1962. <https://press.princeton.edu/titles/1510.html>

əsər yazır. Bu kitabda Maxlup “bilik iqtisadiyyatı” anlayışını elmi dövriyyəyə daxil edir və bu anlayış ümumi milli məhsulda informasiya fəaliyyətinin rolunu göstərməyə xidmət edir. Maxlupun davamçısı M.Porat terminologiyada az dəyişiklik edərək “bilik iqtisadiyyatı” anlayışı əvəzinə “informasiya iqtisadiyyatı” terminini işlədir. Məhz bu iki tədqiqatların əsasında D.Bellin sənaye və informasiya iqtisadiyyatlarının qarşılaşdırılmasına əsaslanan məşhur informasiya cəmiyyəti konsepsiyası yaradılır.¹ Keçən əsrin 90-cı illərində dünyada informasiya cəmiyyətinin metodoloji kontekstinə dair nüfuz sahibi olan amerika məktəbi əsas etibarlı ilə məhz Maxlupun nailiyyətlərinə əsaslanırdı. Təbii ki, A.Tofflerin dalğa nəzəriyyəsi də müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

İkinci yanaşma informasiya cəmiyyətini “informasiya partlayışı” anlayışı vasitəsi ilə açmağa yönəlmişdir. Burada əvvəlcə diqqət, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, elmi ədəbiyyatın kəmiyyətinin, daha sonra isə ümumiyyətlə, cəmiyyətin sərəncamında olan ümumi informasiyanın partlayışla artmasından danışılmağa başlandı. Bu yanaşmanı təmsil edən alimlər bütün KİV-dən keçən informasiya selini və ya daha geniş götürdükdə cəmiyyətin sərəncamında olan informasiya tutumunu ölçməyə cəhd edirlər. Bu yanaşma, Y.İtonun qeyd etdiyi kimi, əsas etibarlı ilə Yaponiyada inkişaf etdirilmişdir.²

Üçüncü yanaşma informasiya və ya informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının yayılmasının öyrənilməsi üzərində qurulmuşdur. Məhz bu yanaşma “informasiya inqilabı” anlayışını cəmiyyətin informasiyalaşması mövzusunun müzakirəsində mərkəzi anlayışa çevirdi. İngilis tədqiqatçısı A.Daffin fikrincə, mətbuatda əsas etibarlı ilə cəmiyyətin informasiyalaşması elə informasiya inqilabı vasitəsi ilə reallaşır. İngilis tədqiqatçılarının konsepsiyasını da bu yanaşmanın xüsusi halı kimi qəbul edə bilərik. Onlar

¹ Белл Д. Социальные рамки информационного общества. М., 2004.

² Ito Y. Birth of joho shakai and johoka concepts in Japan and their diffusion outside Japan. Keio Communication Review. 1991. Issue13. P.3-12.

<https://sergeyshirin.wordpress.com/2008/01/16>

bilərəkdən Maxlupun ənənəsindən yan qaçır, yəni informasiya sahəsindəki məşğulluğun kəmiyyət parametrlərini hesablamırdılar. Onlar informasiya cəmiyyətini informasiya-kommunikasiya texnologiyaları mühitində formalaşan sosial qurum kimi öyrənməyə cəhd edirdilər. Beləliklə, informasiya cəmiyyətinin informasiya iqtisadiyyatı kimi yaxud informasiya partlayışı kimi deyil, informasiya texnologiyalarının inkişaf etdiyi cəmiyyət kimi araşdırılması Avropa yanaşması kimi qəbul edilə bilər.

İnformasiya cəmiyyətinə keçidin meyarlarını aydınlaşdırmaq üçün cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının sosial ölçüsünün problemlərini aydın təsvir etmək lazımdır. Həqiqətən, cəmiyyətin informasiyalaşmasının sürəti, onun məzmunu, bu prosesin müxtəlif tərəflərinin təzahürü, onun effektivliyi, xarakteri və istiqaməti informasiyalaşmanın baş verdiyi sosial iqlimdən, konkret tarixi şəraitdən üzvi surətdə asılıdır. Və bu zaman sosial sahədə baş verən dəyişikliklər cəmiyyətin informasiyalaşmasına daha çox təsir edir, nəinki sırf texniki və texnoloji innovasiyalar. Bu məqamı qeyd edən İ.S.Melyuxin yazır: “Yeni tip cəmiyyətin əsaslarının formalaşdırılması yalnız müəyyən həddə texniki amillərdən asılıdır. Bu prosesə iqtisadiyyatdakı, cəmiyyətin sosial strukturundakı, siyasi prosesdəki, ictimai şüurdakı və s. dəyişikliklər daha çox təsirli edir”.¹ Beləliklə, cəmiyyətin informasiyalaşması özündə həm texniki-texnoloji, həm də sosial prosesləri üzvi şəkildə birləşdirmiş olur.

Bununla yanaşı cəmiyyətin informasiyalaşması müəyyən sosial mühitdə gerçəkləşdirildiyindən bu mühitdən asılılığını da öz üzərində hiss edir. Sosial mühitin informasiyalaşmaya hazırlıq dərəcəsi, cəmiyyətin innovativ həyat tərzinə açıqlığı, cəmiyyətdəki sosial-psixoloji iqlimin xarakteri informasiyalaşma prosesinin sürətinə bilvasitə təsir edən amillərdəndir.

Cəmiyyətin informasiyalaşmasının iqtisadi şərtləri cəmiyyətin informasiya resurslarının formalaşmasını və onların sosial-iqtisadi inkişaf resurslarına transformasiyasını təmin edəcək təbii re-

¹ Мелюхин И.С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. М.: Изд-во МГУ, 1999, 208 с., с.43.

surslar, əmək və kapital bazarının yaradılmasını zəruri edir. Cəmiyyət elə maddi-iqtisadi mühit yaratmalıdır ki, onun üzvlərinin informasiyaya əlyətərliyi bərabər səviyyədə təmin oluna bilsin.

Cəmiyyətin informasiyalaşmaya hazırlığı baxımından əlverişli sosial şərtlərə aşağıdakıları daxil etmək mümkündür: cəmiyyətin siyasi həyatının demokratikləşdirilməsi, cəmiyyət və dövlətin informasiya təhlükəsizliyinin təmini, vətəndaş və sosial institutların azad şəkildə informasiya alaraq onu ötürmək hüququnun insan hüququnun vacib şərti olaraq təmininin effektiv sisteminin yaradılması və s. Bu sosial şərtləri dəyərləndirərkən L.Turounun aşağıdakı fikri ilə razılaşımaq olar. Cəmiyyətin informasiyalaşmasını nəzərdən keçirən tədqiqatçı hesab edir ki, “buradakı problemlər texniki deyildir, bizə lazım olan bütün texnika mövcuddur, məsələ sosial mənada nəyin mümkün, nəyin isə qeyri-mümkün olmasını aydınlaşdırmaqdadır”.¹

İnformasiyalaşmanın sosial amillərinin təhlili zamanı bir çox tədqiqatçılar haqlı olaraq birinci yerə siyasi xarakterli amilləri qoyurlar – dövlətin siyasətini, ictimai hərəkətlərin varlığını, ölkədəki sosial güclərin mütənasibliyini və s. Belə ki, cəmiyyətin informasiyalaşmasının hələ ilk dövrlərində kanadalı professor C.Qrant iddia edirdi ki, kompüterin tətbiq üsulları hər bir halda sözün geniş mənasında siyasətlə diktə olunacaqdır. Cəmiyyətin informasiyalaşmasında sosial amillərdən daha çox siyasi amillərə xüsusi yer ayrılacağı haqqında analoji fikirlər (U.Dayzard) söylənilmişdir. Hesab edilirdi ki, bütün qüdrətinə baxmayaraq, texniki və iqtisadi amillər öz-özlüyündə informasiya texnologiyalarının mövcud resurslarının cəmiyyətin rifahı naminə effektiv istifadəsinə imkanlar açacaq sosial şərtləri təmin etmək iqtidarında deyillər. Gərək olan qərarlar texniki və iqtisadi problematikadan kənara çıxır və son nəticədə başlıca problemlər siyasiləşir.² Lakin, fikrimiz-

¹ Туроу Л. Будущее капитализма. Новосибирск: Сибирский хронограф. 1999, 231 с., с.101.

² Новая технократическая волна на Западе. М.: «Прогресс», 1986, 451 с., с.159.

cə, təkcə siyasi iqlim həlledici amil deyildir.

İnformasiyalaşmanın inkişafının ən vacib ictimai şərti vətəndaşlara informasiyanın alınması, istifadəsi və mübadiləsi sahəsində əlyətərliyin təmin olunmasıdır. Bu problem də elmi araşdırmalar üçün aktualdır. N.Moiseyev qeyd edir ki, “İnformasiyaya sərbəst əlyətərlik olmadan informasiya cəmiyyəti barədə danışmaq mənasızdır və bu ən çətin sosial-siyasi problemdir”.¹ Təkcə biliklərin və informasiyanın mövcudluğu özlüyündə informasiya cəmiyyətinin təkamülü və yaşaması üçün kifayət deyildir. Elə bir şərait yaratmaq lazımdır ki, cəmiyyət üzvləri informasiyaya sərbəst əlyətərliyə və onu gündəlik həyatlarında istifadə imkanlarına malik olsunlar.

Cəmiyyətin bütün üzvlərinin informasiyaya sərbəst giriş əldə etmələri – informasiya cəmiyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətidir. Bununla əlaqədar A.İ.Rakitov haqlı olaraq qeyd edir ki, informasiya cəmiyyəti üçün başlıca əlamət “hər bir fərdin, qrupun, müəssisə və ya təşkilatın ölkənin istənilən nöqtəsində, istənilən zamanda müəyyən haqq ödəməklə və ya pulsuz şəkildə avtomatlaşdırılmış əlyətərlik və rabitə vasitələri əsasında onların həyat fəaliyyətləri və şəxsi yaxud sosial əhəmiyyətli məsələlərini həll etmək üçün gərək olan hər hansı informasiya və bilik əldə etməsidir”.² Bunu reallaşdırmaq üçün dövlət müəyyən fəaliyyət göstərməli, insanın və bütövlükdə cəmiyyətin həyat tərzinin zamanın tələblərinə müvafiq şəkildə dəyişdirilməsinə şərait yaratmalıdır.

Açar sözlər: *elm, texnika, texnologiya, informasiya inqilabı, postindustrial layihə, yeni informasiya texnologiyaları, elektron alətlər, informasiya cəmiyyətinin formalaşması, birgəyaşayış.*

¹ Моисеев Н.Н. Расставание с простотой. М.: АГРАФ, 1998, 473 с., с.469.

² Ракитов А.И. Философия компьютерной революции. М.: «Политиздат», 1991, 287 с., с.32.

НОВЫЙ СОВМЕСТНЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ, ОСНОВАННЫЙ НА ИНФОРМАЦИОННО- КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЯХ

РЕЗЮМЕ

В представленной статье освещается история развития человеческого общества, его приверженность к постоянному развитию и прогрессу, совершенствованию техники и технологий. Для понимания значения техники и технологий представлена краткая история становления и основные этапы их развития. Особо отмечается, что история развития человечества соотнесена с прогрессом в области совершенствования технологий. Автор исследует значимость информационно-коммуникационных технологий в современном обществе. В частности, освещается всевозрастающее воздействие современных технологий на внутренний мир человека, восприятие им мира, а также акцентируется внимание на изменении форм общения между людьми.

В исследовании обстоятельно рассмотрены вопросы широкого применения современных коммуникационных технологий, а также перспективы их развития, в концептуальном плане получила отражение роль ИКТ в возрастании инновационного потенциала экономики страны и другие проблемы.

Ключевые слова: наука, техника, технология, информационная революция, постиндустриальный проект, современные информационные технологии, электронные инструменты, формирование информационного общества, сосуществование.

**NEW JOINT LIFESTYLE CREATED BY INFORMATION
AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES**

ABSTRACT

The article presents the progressive development of society throughout human history, its commitment to the development, improvement and progress of technology. To understand and clarify the essence of technology, a brief history of its formation and the main stages of development are considered. It is noted that the path of development of mankind is correlated with the progress of technology; the significance of information and communication technologies in modern society is also being investigated. The article highlights the increasing influence of modern technologies on the inner world of man, the perception of the world and the changing forms of communication between people. The study comprehensively addressed issues of widespread use and development prospects of modern communication technologies, conceptually reflecting the role of information and communication technologies in increasing the innovative potential of the national economy and other issues.

Keywords: *science, technique, technology, information revolution, post-industrial project, modern information technologies, electronic tools, the formation of the information society, coexistence.*